

پیامدهای کوتاهی در فریضه «امر به معروف و نهی از منکر»

اژدر شمخانی^۱

چکیده

زمینه و هدف: حیات جامعه اسلامی به حساسیت مردم نسبت به احکام خدا و نظارت عمومی در اجرای این احکام و آنچه صلاح جامعه اسلامی در آن است بستگی دارد. در دین، این مقوله مهم اجتماعی با عنوان «امر به معروف منهی از منکر» خوانده شده است. «معروف» هر کار نیک و شایسته‌ای است که دین، عقل و فطرت به آن دستور دهد و مطلوب سعادت انسان باشد؛ «منکر» نیز هر عمل ناپسندی است که نفس یا شیطان به آن دعوت می‌کند. از نظر اسلام، دو فریضه امر به معروف و نهی از منکر، راهکاری عملی برای جلوگیری از انحرافات دینی است. بهترین دلیل بر اهمیت این دو فریضه بزرگ، آن است که حفظ دین و جامعه به آن بستگی دارد. از این رو، قرآن کریم نخستین وظیفه همه انبیاء را امر به معروف و نهی از منکر معرفی کرده است. هدف از انجام این پژوهش، بررسی پیامدها و آسیب‌های کوتاهی در اجرای دو فریضه امر به معروف و نهی از منکر است.

روش تحقیق: این پژوهش، با روش توصیفی-تحلیلی و با استفاده از متون معتبر و جمع‌آوری مطالب مرتبط با موضوع، انجام گرفته است.

یافته‌ها و نتیجه‌گیری: نتایج پژوهش نشان داد که پیامدها و آسیب‌های کوتاهی در اجرای فریضه امر به معروف و نهی از منکر عبارت‌اند از: ۱- سلطه اشرا؛ ۲- دخالت و سلطه بیگانگان؛ ۳- زوال برکات؛ ۴- اقامه نشدن واجبات در جامعه؛ ۵- هلاک شدن انسان‌ها و عذاب دنیوی؛ ۶- از بین رفتن امنیت؛ ۷- جابجایی معروف و منکر؛ ۸- اجابت نشدن دعا و ...

واژه‌های کلیدی: امر به معروف، نهی از منکر، مردم، جامعه.

۱- مقدمه

در قرآن کریم «امر به معروف و نهی از منکر» از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. گاه از این دو فریضه در کنار ایمان به خدا و آخرت یاد شده: «يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَأُولَئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ» (آل عمران، ۱۱۴) و گاه پیش‌تر از برپا داشتن نماز و زکات و ویژگی مردان و زنان با ایمان شمرده شده است: «وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ» (توبه، ۷۱). در برابر این ویژگی مردان و زنان مؤمن، از ویژگی‌های منافقان، امر به منکر و نهی از معروف یاد شده است: «الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ» (توبه، ۶۷). قرآن کریم امر به معروف و نهی از منکر را سنت خداوند دانسته و بر اساس روایتی از پیغمبر اکرم ﷺ آمران به معروف و ناهیان از منکر، جانشینان خداوند در عمل به این وظیفه دانسته شده‌اند: «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ» (نحل، ۹۰). تورات و انجیل بجا آوردن این دو واجب را از اوصاف پیامبر این امت بر شمرده است (اعراف، ۱۵۷). عمل کردن به این دو فریضه، شاخص امت اسلامی و رمز برتری آنان بر سایر امت‌ها معرفی شده است: «كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ...» (آل عمران، ۱۱۰). مسلمانان مأمور شده‌اند که بدین منظور گروه و تشکیلاتی توانمند فراهم آورند تا به رستگاری نائل گردند: «وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ» (آل عمران، ۱۰۴) «و به هنگام برخورداری از قدرت و حاکمیت از این تفضل الهی در جهت بسط امر به معروف و نهی از منکر بهره گیرند» «الَّذِينَ إِنْ مَكَانَهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَآمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَ لِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ»

(حج، ۴۱). از آیات قرآن کریم می‌توان استفاده کرد که سرنوشت ترک‌کنندگان نهی از منکر با سرنوشت مرتکبان منکر گره خورده است و هلاکت و خسران فرجام شوم آنان است (اعراف، ۱۶۳-۱۶۶).

بنابراین، امر به معروف و نهی از منکر در شریعت اسلامی در قیاس با ادیان دیگر از اهمیت بیشتری برخوردار است و از همین رو یکی از اوصاف پیامبر اکرم در تورات امر به معروف و نهی از منکر شمرده شده است: «الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ» (اعراف، ۱۵۷).

شاید اهمیت فوق‌العاده امر به معروف و نهی از منکر در اسلام از آن رو باشد که این دین برای همه مردم در تمامی اعصار تشریح شده (سبأ، ۲۸-۳۴؛ آل عمران، ۱۹) و آخرین شریعت الهی است (احزاب، ۴۰)، باین‌همه، این دو فریضه، ویژه دین اسلام نیست و در ادیان آسمانی پیشین نیز واجب بوده است. اساساً انگیزه بعثت پیامبران الهی، تزکیه و تهذیب نفوس انسان‌ها بوده است و این مهم در پرتو امر به معروف و نهی از منکر حاصل می‌شود که برآیند عمل به این دو فریضه، امنیت اجتماعی است. در نگاه معصومان علیهم‌السلام نیز امر به معروف و نهی از منکر، از مهم‌ترین برنامه‌هایی است که خداوند انجامش را از پیامبران خواسته است و کسی که به انجام این برنامه الهی همت گمارد، در واقع همگام با انبیای الهی به اجرای رسالت عظیم آنان پرداخته و به موازات آن، امنیت را در جامعه، تحقق بخشیده است چنانکه امام حسین علیه‌السلام درباره فلسفه قیام خود می‌فرماید: «إِنِّي لَمْ أَخْرُجْ أَشْرًا وَلَا بَطْرًا وَلَا مُفْسِدًا وَلَا ظَالِمًا، إِنَّمَا خَرَجْتُ لِطَلَبِ إِصْلَاحٍ فِي أُمَّةٍ جَدِّي، أُرِيدُ أَنْ أَمُرَ بِالْمَعْرُوفِ وَأَنْهِيَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَسِيرُ بِسِيرَةِ جَدِّي وَأَبِي» «من از روی هوس و جاه‌طلبی قیام نکردم، بلکه برای اصلاح در کار امت جدم قیام کردم می‌خواهم امر به معروف و نهی از منکر کنم و به شیوه جد و پدرم حرکت کنم» (مجلسی، ۱۴۰۳ق: ۳۳۹/۴۴). امام باقر علیه‌السلام در بیان ضرورت امر به معروف و نهی از منکر می‌فرماید: «إِنَّ الْأَمْرَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيَ عَنِ الْمُنْكَرِ سَبِيلُ الْأَنْبِيَاءِ وَمِنْهَا جُ الصُّلْحَاءِ فَرِيضَةٌ عَظِيمَةٌ بِهَا تَقَامُ

الْفَرَائِضُ وَ تَأْمَنُ الْمَذَاهِبُ وَ تَحِلُّ الْمَكَاسِبُ وَ تُرَدُّ الْمَظَالِمُ وَ تُعْمَرُ الْأَرْضُ وَ يُنْتَصَفُ مِنَ الْأَعْدَاءِ وَ يَسْتَقِيمُ الْأَمْرُ» «امر به معروف و نهی از منکر مسیر انبیا و راه صالحان است و فریضه بزرگی است که دیگر فرایض به واسطه آن بر پا می‌شوند و راه‌ها امن و درآمد‌ها حلال می‌شوند و حقوق پایمال شده به صاحبانش برمی‌گردند، زمین آباد می‌شود و حق از دشمنان گرفته می‌شود و کار سامان می‌پذیرد» (حر عاملی، ۱۴۰۹ق: ۱۱ / ۳۱۹). امام علی (علیه السلام) نیز امر به معروف و نهی از منکر را برتر از جهاد و تمام کارهای خیر دانسته و می‌فرماید: «مَا أَعْمَالُ الْبِرِّ كُلُّهَا وَ الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ عِنْدَ الْأَمْرِ بِالْمَعْرُوفِ وَ النَّهْيِ عَنِ الْمُنْكَرِ إِلَّا كَنْفَتَةٌ فِي بَحْرِ لُجِّي» «تمامی کارهای نیک و حتی جهاد در راه خدا در مقایسه با امر به معروف و نهی از منکر چیزی نیست مگر در حد دمیدن انسان در برابر دریای خروشان» (نهج البلاغه، حکمت ۳۷۴).

یکی از آسیب‌های جدی که در نبود امر به معروف و نهی از منکر، جامعه را تهدید می‌کند بحران‌های مختلف اجتماعی است، زیرا امر به معروف و نهی از منکر بزرگ‌ترین و مهم‌ترین نقش اصلاحی و نیز کنترل اجتماعی را ایفا می‌کند. امر به معروف و نهی از منکر در حقیقت به منزله یک پوشش امن اجتماعی برای محافظت از جمعیت است زیرا اگر امر به معروف و نهی از منکر در میان نباشد عوامل مختلفی که دشمن بقای وحدت اجتماعی هستند از درون، ریشه‌های اجتماع را می‌خورند و آن را از هم متلاشی می‌سازند. همچنین بحران‌هایی که معمولاً جوامع با آن مواجه هستند، نشان از جای خالی امر به معروف و نهی از منکر دارد و از آنجایی که زندگی انسان بر پایه زندگی اجتماعی و حضور در جامعه شکل می‌گیرد، نباید این نکته از نظر دور بماند که زندگی اجتماعی هر فرد بر زندگی سایر افراد جامعه تأثیر مستقیم و غیرمستقیم دارد و انحطاط یک فرد نه تنها او را به ناپودی می‌کشد بلکه بر زندگی سایر افراد جامعه نیز تأثیر می‌گذارد و آنان را از مسیر اعتلا دور می‌سازد (نظری‌زاده و خلیلیان، ۱۳۹۷: ۳۰۰). مولوی (۱۳۹۵) در پژوهشی که با عنوان «پیامدسنجی ترک امر به معروف و نهی از منکر در جامعه با

تأکید بر دیدگاه امام علی «انجام داده، نتایج ترک امر به معروف و نهی از منکر از دیدگاه امام علی (علیه السلام) عبارت‌اند از: تسلط یافتن ظالمان و بدان بر جامعه، فروپاشیدن نظام جامعه، پدید آمدن حالت بی‌اعتمادی و سهل‌انگاری در جامعه، انحراف حاکمان، اجابت نشدن دعای مردم، مورد سرزنش قرار گرفتن تارک امر به معروف و نهی از منکر، مورد لعن خداوند قرار گرفتن و تزلزل در پایه‌های دین. ایشان درجایی دیگر تارک امر و نهی را به مردهای تشبیه کرده که در میان زندگان است. وانهادن امر به معروف و نهی از منکر و بی‌تفاوتی و ترک آن باعث می‌شود گناهان و منکرات در جامعه رواج یابد، خوبی‌ها و معروف‌ها مغفول و یا دگرگون شوند، ارزش‌های جامعه کمرنگ شوند و ناهنجاری‌ها و بزهکاری‌ها گسترش یابند. قرآن کریم در آیات بسیاری به این آسیب اجتماعی اشاره نموده و مسلمانان را از عواقب ناگوار و تلخ آن بر حذر داشته است، بنابراین عقل‌دوراندیش حکم می‌کند برای پیشگیری از دگرگونی و تغییر ارزش‌ها و در نتیجه از میان رفتن امنیت اجتماعی و شایع شدن فساد و تباهی، باید از این دو فریضه بزرگ بیشترین بهره را گرفت (خطیبی، ۱۴۳۰ق: ۱۴۸).

دین اسلام به‌تمامی آنچه در ایجاد و استقرار و اصلاح جامعه اسلامی و انسان مسلمان دخالت دارد، توجه کرده است. واگذاری مردم به خود و برخورد نکردن در برابر کج‌روی‌ها و سستی برای تحقق راستی‌ها به معنای نابودی جامعه اسلامی است. تذکر و تنبه و توجه همگانی، مسئولیتی عمومی است که جامعه را اصلاح و از خطرها و گزندها محفوظ می‌دارد. بر پایه این حقیقت، روشن است که امر به معروف و نهی از منکر در اسلام به‌عنوان یک تکلیف عمومی و نظارت همگانی واجب شده است؛ اما با تمام اهمیتی که امر به معروف و نهی از منکر دارد و در آموزه‌های اسلامی از برترین فریضه‌ها به شمار آمده است، متأسفانه باید گفت این فریضه در جامعه ما مورد غفلت و بی‌توجهی واقع شده است تا آنجا که برخی آن را «اصل فراموش‌شده» خوانده‌اند. حال اگر ما منفعلانه در مورد این دو واجب الهی عمل نماییم دچارهای بلاها و مصیبت‌های دنیوی

و اخروی خواهیم شد که گاه غیرقابل جبران خواهد بود؛ بنابراین با توجه به اهمیت این فریضه در دین مبین اسلام باید بررسی شود که اگر فریضه امر به معروف و نهی از منکر در جامعه ترک شود چه پیامدها و ضررهایی دربر خواهد داشت؟

این تحقیق از لحاظ هدف، کاربردی است و برای دستیابی به اهداف پژوهش از روش توصیفی-تحلیلی در سه مرحله: تأمل در مسئله، گردآوری داده‌ها و تحلیل داده‌ها استفاده شده است. به این منظور، در مقاله حاضر با شناسایی و بررسی و واکاوی ادبیات موجود، متون، کتب و مجلات، مقالات و سایت‌های معتبر علمی مرتبط با موضوع پژوهش، تلاش شده است به صورت هدفمند به بررسی پیامدها و ضررهایی بی‌اعتنایی به فریضه امر به معروف و نهی از منکر پرداخته شود.

از دیدگاه شیخ طوسی امرکننده به معروف و نهی‌کننده از منکر باید دارای علم کافی باشد زیرا اگر علم نداشته باشد ممکن است، چیزی را انکار کند که منکر نباشد زیرا چنین انکاری خودش قبیح است (طوسی، ۱۴۰۹ق: ۱۴۸). اگر شخص جاهل باشد، چه بسا نهی از معروف و امر به منکر کند (خامنه‌ای، ۱۳۹۲: ۳۲۹/۱). راوندی نیز عقیده دارد این باعث می‌شود که در جایگاهی که باید نرمش نشان دهد تندی کند و در موردی که باید تند برخورد کند نرم برخورد کند (راوندی، ۱۴۰۵ق: ۳۵۸/۱). بر این اساس است که شهید مطهری عقیده دارد امر به معروف و نهی از منکر باید بصیرت در دین و بصیرت در عمل داشته باشد، زیرا اگر بصیرت در عمل را فاقد باشد نمی‌تواند پیش‌بینی کند چه اثری بر این کار مترتب است یا مفسده بالاتری را در بردارد یا خیر و به همین دلیل است که امر به معروف جاهلانه همان‌طوری که در حدیث آمده است، افسادش بیشتر از اصلاح است (جوادی‌نیا، ۱۳۸۷: ۷۷).

۲- معنای لغوی امر به معروف و نهی از منکر

الف- امر: دارای دو معنی است:

۱- به معنای کار و چیزی: در این معنا به صورت امور جمع بسته می شود و فعل و صفت از آن مشتق نمی گردد. در آیاتی از قرآن کریم به همین معنی استعمال شده است همانند: «... وَ شَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ...» (آل عمران، ۱۵۹) «درکارها با آنان مشورت کن» «... وَ إِلَيَّ اللَّهُ تُرْجَعُ الْأُمُورُ» (آل عمران، ۱۰۹) «همه کارها به سوی خدا باز می گردد».

۲- به معنای دستور و فرمان و برانگیختن به چیزی: اگر به این معنا باشد جمع آن اوامر است. در آیاتی از قرآن کریم به این معنا استعمال شده است، مانند: «قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ...» (اعراف، ۲۹) «بگو پروردگرم به قسط فرمان داده است». «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا...» (نساء، ۵۸) «همانا خداوند به شما فرمان می دهد امانت‌ها را به اهل آن بازگردانید».

ب- نهی: نهی به معنای بازداشتن و منع کردن از چیزی است: «وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَ نَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ * فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ» (نازعات، ۴۰ و ۴۱) «آن کسی که از مقام پروردگارش بترسد و نفس خود را از هوی و هوس بازدارد، بهشت جایگاه اوست». «... إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَ الْمُنْكَرِ...» (عنکبوت، ۴۵) «همانا نماز انسان را از بدی‌ها و زشتی‌ها باز می دارد». تناهی از باب تفاعل به معنای نهی کردن یکدیگر است. «كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَن مَّنْكَرٍ فَعْلُوهُ...» (مائده، ۷۹) «همدیگر را از کار زشتی که انجام می دادند باز نمی داشتند».

ج- معروف: «معروف» به معنای «شناخته شده» و در مقابل منکر است و از آن کار نیک مطابق با فطرت قصد می شود (قرشی، ۱۴۱۲ق: ۳۲۷/۴). ابن منظور «معروف» را «ضد منکر» معرفی می کند (ابن منظور، ۱۴۱۴ق: ۲۳۹/۹). ابن اثیر بیان می کند که «معروف» در حدیث اسم جامعی است برای هر آنچه در رابطه با اطاعت خدا و نزدیکی به خدای

پایامدهای کوتاه‌ای در فرضیه امر به معروف و نهی از منکر

تعالی شناخته شود؛ هر آنچه باعث نیکی به مردم شود؛ هر آنچه از خوبی‌ها که شرع آن را نیک می‌داند، یا هر آنچه از بدی‌ها که شرع دوری از آن را خواستار است که دوری کردن از آن‌ها نیز معروف به حساب می‌آید (ابن اثیر، ۱۳۶۷: ۲۱۶/۳). راغب اصفهانی درباره «معروف» می‌گوید: معروف اسم است برای هر کاری که با عقل یا شرع، حسن آن شناخته می‌شود؛ و منکر عملی است که به عقل یا شرع قبیح آن معلوم می‌گردد (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق: ۳۳۱).

د- منکر: به معنای «ناشناس» است. راغب اصفهانی نوشته است: «هر عملی را که عقل‌های صحیح و سالم (که گردوغبار هواپرستی آن را نپوشانده باشد) به زشتی و قبیح آن حکم نمایند، منکر نامیده می‌شود، یا اگر عقل نداند که آن کار خوب است یا بد و مردد بماند، ولی شریعت به بدی و ناپسندی آن حکم کند، آن نیز منکر است» (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق: ۳۳۱). واسطی زبیدی، منکر را ضد معروف معرفی می‌کند و آن را شامل هر آنچه شارع آن را تقبیح کرده و حرام یا مکروه دانسته است، می‌داند (واسطی زبیدی، ۱۴۱۴ق: ۵۵۸/۷)؛ قرشی در قاموس می‌گوید: منکر (به صیغه مفعول) ناشناخته در مقابل «معروف» و منظور از آن در قرآن «معصیت» است (قرشی، ۱۴۱۲ق: ۱۱۰/۷). پس در فرهنگ دینی «معروف» آن است که خوبی آن به واسطه عقل یا شرع شناخته شده باشد و شامل واجبات و مستحبات می‌گردد و منکر آن است که به خوبی شناخته شده نباشد و به زشتی و بدی معرفی شده باشد چه به واسطه عقل باشد یا شرع یا هر دو.

۳- مفهوم اصطلاحی امر به معروف و نهی از منکر

معنای ابتدایی و ساده امر به معروف و نهی از منکر همان امر کردن به نیکی‌ها و بازداشتن از بدی‌ها است. فقیه بزرگ، شهید ثانی می‌گوید: «امر به معروف، وادار کردن دیگران است به پیروی از اوامر پروردگار، به زبان یا به عمل؛ و نهی از منکر مانع شدن از انجام گناهان است، به زبان یا به عمل. میرشریف جرجانی نیز می‌گوید: «الامر بالمعروف هو الارشاد الی المرشد المنجیه و النهی عن المنکر الزجر عما لایلائم فی الشریعه»

(جرجانی، ۱۳۷۷: ۶۱) یعنی «امر به معروف، ارشاد و راهنمایی به راه‌های نجات‌بخش است و نهی از منکر بازداشتن از اموری است که با شریعت سازگاری ندارد». تعریف شهید ثانی در مورد منکر، تصریح بر این است که منکر فقط بر معاصی و گناهان گفته می‌شود و به عبارتی صحیح‌تر مراد از منکر در شریعت، همان معصیت و گناه است و نهی از منکر یعنی بازداشتن از گناه؛ اما تعریف مرحوم جرجانی دلالت می‌کند بر اینکه منکر اعم از محرمات و مکروهات است و هر دو را شامل می‌گردد. بنابر آنچه گذشت، می‌توان در تعریف امر به معروف و نهی از منکر گفت: امر به معروف یعنی برانگیختن و فرمان دادن به چیزی که نزد عقل یا شرع (یا هر دو) خوب و مطلوب دانسته می‌شود و نهی از منکر یعنی بازداشتن و منع کردن از آنچه نزد عقل و شرع بد و ناپسند شمرده شده می‌شود.

۴- امر به معروف و نهی از منکر در اسلام و اهمیت آن

دین اسلام از سه بخش تشکیل شده است: اعتقادات، احکام و اخلاقیات. اعتقادات درباره باورهای فکری و عقیدتی، احکام درباره دستورات عملی و فعلی و اخلاقیات هم درباره چگونگی کسب فضائل و دوری از رذایل است.

از میان این سه بخش، احکام- که مربوط به اعمال ظاهری یک مسلمان می‌شود- مسائل و آموزه‌های دینی گسترده‌ای را دربر می‌گیرد. نام دیگر این دستورات «فروع دین» است و امر به معروف و نهی از منکر در این بخش قرار دارد. اسلام از واژه «معروف» استفاده کرده است؛ یعنی هر کار خیر و نیک که شامل واجبات و مستحبات می‌شود؛ البته امر به واجبات، واجب و امر به مستحبات، مستحب است. منکر نیز شامل همه افعال حرام و مکروه می‌شود با این توضیح که نهی از محرمات، واجب و نهی از مکروهات، مستحب است.

در قرآن کریم و روایات اسلامی از اهمیت این دو فریضه و نقش اصلاحی آن‌ها و زیان‌ها و مفسد ترک آن دو تکلیف، بسیار سخن گفته شده و به‌عنوان برترین فریضه به شمار آمده است که فرایض و احکام الهی دیگر، در پرتو امر به معروف و نهی از منکر،

قوام و استواری می‌یابد. قرآن کریم می‌فرماید: «وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ» (توبه/۷۱) «مردان و زنان مؤمن، بعضی اولیای بعضی دیگرند، امر به معروف و نهی از منکر می‌کنند».

خداوند در این آیه، تمام مؤمنان را با تفاوت‌هایی که از منظر جنس (مرد و زن) دارند دارای یک حقیقت می‌داند و آن اینکه هیچ‌گونه فرقی میان آن‌ها وجود ندارد؛ یعنی هر کدام باید نسبت به دیگری احساس وظیفه و مسئولیت کنند، پس امر به معروف و نهی از منکر برخاسته از رشته ولایت است و همه اعضای جامعه را به هم پیوند می‌دهد. این ولایت، روحی است که پیکر امت اسلامی را به وحدت می‌رساند (طباطبایی، ۱۳۸۲: ۳۳۸).

در روایات اسلامی نیز بر انجام «امر به معروف و نهی از منکر» از سوی مؤمنان تأکید شده است. علی علیه السلام فرمود: «كُنْ بِالْمَعْرُوفِ أَمْرًا وَعَنِ الْمُنْكَرِ نَاهِيًا وَبِالْخَيْرِ عَامِلًا وَلِلشَّرِّ مَانِعًا» (تمیمی آمدی، ۳۳۲) «در تمام حالات امرکننده به معروف و نهی‌کننده از منکر باش، به خیر و نیکی عمل کن و بدی را جلوگیرنده باش».

امام صادق علیه السلام فرمود: «بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيِ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاجِبَانِ عَلَيَّ مَنْ أَمَكَّنَهُ ذَلِكَ» «امر به معروف و نهی از منکر دو امر واجب هستند بر کسی که بر آن دو قدرت داشته باشد» (حر عاملی، ۱۴۰۹ق: ۱۲۵).

امر به معروف و نهی از منکر، همان حکم دینی و واجب الهی است که به‌عنوان «نظارت همگانی» باید در جامعه اسلامی به اجرا درآید تا زمینه برای برپایی سایر واجبات مهیا گردد؛ امنیت برقرار شود، کسب‌وکار مردم حلال گردد، حقوق افراد تأمین شود و در سایه آن بر دشمنان غلبه شود.

امام باقر علیه السلام می‌فرماید: «در آخر الزمان گروهی خواهند زیست که میانشان عده‌ای هستند ریاکار، تظاهر به خواندن قرآن و انجام عبادات کرده، بدعت‌گذار و ناداناند، امر به معروف و نهی از منکر نمی‌کنند، مگر آنکه ایمن از ضرر و زیان باشند. برای خود عذر و بهانه می‌تراشند و دنباله‌رو لغزش و کجروی‌های عالمان و عمل فاسدشان هستند. نماز و روزه

تا وقتی بجای می‌آورند که برای جان و مالشان ضرری نداشته باشد، اما اگر نماز به اموری از اموال و جسمشان ضرر رساند، نماز را نمی‌پذیرند؛ چنانکه والاترین و بهترین واجبات را نپذیرفته بودند. امر به معروف و نهی از منکر فریضه‌ای بزرگ است که دیگر واجبات به وسیله آن استوار می‌گردند. خدای سبحان بر مردمانی که این فریضه را ترک کنند، غضب می‌کند و همگان را به عذاب گرفتار می‌کند، به طوری که نیکان در سرای فاجران هلاک می‌شوند و خردسالان در سرای بزرگسالان. امر به معروف و نهی از منکر، راه پیامبران و شیوه صالحان است. فریضه‌ای بزرگ است که بدان واجبات برپا می‌شوند، راه‌ها ایمن، کسب‌وکار حلال و مظالم برطرف می‌شود. نیز زمین آباد، حق از دشمنان گرفته می‌شود و کارها سامان می‌یابد. پس با دل‌هایتان منکر را زشت شمیرید و با زبان‌هایتان بگویند و از کار ناروا بازدارید و به وسیله امر به معروف و نهی از منکر با گناهکاران رویارویی کنید، در راه خدا از سرزنش ملامتگران نهراسید. اگر پذیرفتند و به راه حق بازگشتند، بر آنان مجازاتی نیست. کیفر برای کسانی است که به مردم ستم می‌کنند، به ناحق روی زمین ظلم می‌کنند. برای اینان عذاب دردناک است».

ظهور و بروز ناهنجاری‌های فردی و اجتماعی، فساد و بحران‌های مختلف در زندگی انسان، از یک‌سو، معلول گناهان و رفتارهای ناصواب و خلاف فطرت و سوءاستفاده از نعمت اختیار است و از سوی دیگر، محصول بی‌توجهی دیگران به حقوق فطری خود در امر و نهی شرعی نسبت به گناه و خطای دیگران است؛ یعنی بخشی از تقصیر بر عهده و دوش افراد دیگر جامعه و حکومت به‌عنوان مسئول اجرای احکام دینی و فراهم‌کننده بستر مناسب برای رشد فضایل و کرامات و کمالات واقعی انسانی است (بسیج، ۱۳۸۹: ۲۲). آنچه جامعه امروز ما را تحت‌تأثیر ناهنجاری‌های اجتماعی و بحران‌های گوناگون اخلاقی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی قرار داده است، نتیجه نهادینه نشدن امر به معروف و نهی از منکر و روشن نشدن حدود عقلی و نقلی اختیار و آزادی آحاد جامعه از یک‌سو و از سوی دیگر پایبند نبودن درست و کامل دولت‌های دینی در انجام وظایف خود در

این حوزه است که با مراجعه به اصل هشتم قانون اساسی می‌توان از آن آگاه شد. فریضه امر به معروف و نهی از منکر در دین مبین اسلام جزء اعتقادات مهم به‌شمار می‌رود. یکی از علل جلوگیری از انحراف در دین اسلام همچون سایر ادیان - عمل به فریضه امر به معروف و نهی از منکر است. اگر مسلمانان نمی‌خواهند به سرنوشت پیروان سایر ادیان دچار شوند، باید یکدیگر را به انجام صحیح نیکی‌ها و پرهیز از زشتی‌ها سفارش کنند (رکنی، ۱۳۸۸: ۲۱۵).

قرآن کریم اهمیت این فریضه را در راه رسیدن به رستگاری، این‌گونه بیان می‌کند: «وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ» (آل عمران، ۱۰۴) «باید از شما گروهی باشند که دعوت به نیکی و امر به خوبی و نهی از بدی کنند و آنان همان رستگاران‌اند».

بنابراین امر به معروف و نهی از منکر، تدبیری است از سوی باری تعالی برای وضعیت خاص؛ «بالذات» پیشنهاد اسلام، آموزش، تربیت و دعوت به یادگیری آموزه‌های دین و اصرار به برپایی واجبات و دوری از محرمات است که این کار با شناساندن واجبات و محرمات آغاز می‌شود؛ و «بالعرض» دستور امر به معروف و نهی از منکر صادر می‌شود و آن در زمانی است که فرد یا افراد یا در سطح وسیع‌تر، جامعه اسلامی با وجود شناخت واجب، حرام، مکروه و مستحب از انجام آن‌ها سرباز می‌زند (رکنی، ۱۳۸۸: ۲۱۶).

در حدیثی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نقل شده که درباره امنیت جامعه می‌فرماید: «باید امر به معروف و نهی از منکر کنید و گرنه خداوند، ستمگری را بر شما مسلط می‌کند که نه به پیران احترام می‌گذارد و نه بر خردسالان رحم می‌کند. صالحان شما دعا می‌کنند ولی مستجاب نمی‌شود و از خداوند یاری می‌طلبند، اما خدا به آنان کمک نمی‌کند و حتی توبه می‌کنند و خداوند از گناهانشان در نمی‌گذرد» (مکارم شیرازی، ۱۳۳۷).

۵- پیامدهای زیان‌بار ترک امر به معروف و نهی از منکر

ترک این مسئولیت دینی و اجتماعی پیامدهای زیانباری دارد که فرد و جامعه از آن‌ها در امان نخواهند ماند که عبارت‌اند از:

الف) پیامدهای دنیوی ترک امر به معروف و نهی از منکر

۱- سلطهٔ اشرار: مداومت بر ترک امر به معروف و نهی از منکر باعث می‌شود که ترک معروف و یا فعل منکر در جامعه به صورت امر عادی تلقی شود، قبح آن از بین برود و افراد گنهکار با حيله و نیرنگ بر جامعه مسلط شوند و انسان‌های خوب و صالح زیر سلطهٔ آنان قرار گیرند. به عنوان مثال تسلط فردی شراب‌خوار و سگ‌باز همچون یزید بر مردم در حالی که امام حسین علیه السلام در بین آن‌ها حضور داشت، نشان‌دهندهٔ بی‌توجهی و یا کم‌کاری مردم نسبت به فریضهٔ امر به معروف و نهی از منکر بوده است. امام رضا علیه السلام می‌فرماید: «باید امر به معروف و نهی از منکر داشته باشید و گرنه اشرار شما بر شما مسلط می‌شوند و پس از آن نیکان دعا می‌کنند، اما دعایشان مستجاب نمی‌شود». در این روایت برای ترک امر به معروف و نهی از منکر دو پیامد ذکر شده است:

الف) باگذشت زمان، افراد شرور و فاسد زمام امور را به دست می‌گیرند پس عاملی که می‌تواند از تسلط و حاکمیت افراد تبه‌کار جلوگیری کند، امر به معروف و نهی از منکر است.

ب) با حاکمیت اشرار، دعای خوبان نیز اثری نخواهد داشت. البته برخی معنای لطیف‌تری برای قسمت آخر ذکر کرده‌اند، اینکه وقتی مردم امر به معروف و نهی از منکر را ترک کنند آن قدر پست می‌شوند و هیبت و عزت و کرامتشان از بین می‌رود که وقتی به درگاه ظالمان می‌روند، هر چه ندا می‌کنند به آنان اعتنایی نمی‌شود و کسی برای حرفشان ارزشی قائل نیست (مطهری، ۱۳۹۲: ۴۵/۲). امام علی علیه السلام نیز می‌فرماید: «امر به معروف و نهی از منکر را وانگذارید، که بدکاران‌تان بر شما مسلط شوند، آنگاه دعا کنید و به اجابت نرسد» (نهج البلاغه، نامهٔ ۴۷).

۲- دخالت و سلطه بیگانگان: با ترک امر به معروف و نهی از منکر و تسلط اشار بر جامعه، زمینه دخالت و نفوذ بیگانگان نیز فراهم می‌شود؛ زیرا اگر ملتی امر به معروف و نهی از منکر را از دست داد، از پذیرفتن ذلت باکی نخواهد داشت و هرجا تخم ذلت پاشیده شود بیگانگان برای برداشت حاضر می‌شوند، امام علی علیه السلام می‌فرمایند: «ای مردم، اگر از یاری حق پای به عقب نمی‌گذاشتید و در توهین به باطل سست نمی‌گشتید، کسی که مثل شما نیست، طمع در زورگویی به شما نداشت و کسی که (امروز) بر شما نیرومند شده، قدرت و قوه پیدا نمی‌کرد. لکن شما گمراه گشتید، به گمراهی و سرگردانی بنی‌اسرائیل؛ و سوگند به جانم، سرگردانی شما پس از من چند برابر خواهد شد» (نهج‌البلاغه، خطبه ۱۶۵). بارزترین نمونه این مسئله را می‌توان در تجربه تلخ اندلس دید؛ کشور اسپانیا در جنوب غرب اروپا قرار دارد و از کشورهای حاصل‌خیز و خوش آب‌وهوای اروپا است. این کشور در سال ۷۱۱ میلادی به دست مسلمانان فتح شد. سپاه اسلام به فرماندهی طارق بن زیاد از سوی آفریقا حرکت کردند وارد اندلس شدند و با روحیه سلحشوری و شهادتی که داشتند مقاومت مسیحیان را درهم شکستند. این فتح و پیروزی اندلس را در اختیار مسلمانان قرار داد و آن سرزمین یکی از پایگاه‌های تمدن اسلامی گشت. در طول این مدت مسیحیان بارها و بارها به نبرد با مسلمانان پرداختند و با تمام تجهیزات به میدان جنگ آمدند ولی هر بار با تحمل ضربه‌های سخت‌تر مجبور به عقب‌نشینی شدند و سرانجام با شیوع فساد و انجام منکرات در میان مسلمانان و به‌ویژه در میان جوانان به هدف خود دست یافتند و آنچه را در طی صدها سال با جنگ و دادن تلفات فراوان به دست نیاوردند در یک زمان کوتاه با تزریق آلودگی‌های اخلاقی بر پیکر جامعه اسلامی مالک شدند. آنان مشروبات الکلی را به میزان زیاد و رایگان در اختیار جوانان مسلمان گذاشتند. دختران فاسد اروپایی را وارد شهرهای مسلمان‌نشین کردند و در تفریحگاه‌های عمومی در کنار جوانان مسلمان قرار دادند و سرانجام پس از رواج عیاشی و بی‌بندوباری با یک حمله گسترده به حکومت مسلمانان در اسپانیا پایان دادند و

سپس به قتل و غارت مسلمانان و تجاوز به ناموس آنان پرداختند و مراکز علم و فرهنگ را به آتش کشیدند (سروش، ۱۳۸۶: ۱۵۲)

۳- زوال برکات: رسول خدا ﷺ فرمود: «مردم تا هنگامی که امر به معروف و نهی از منکر می کنند و همدیگر را در احسان و نیکوکاری و تقوا یاری می کنند، پیوسته در خیر و خوبی اند، پس هرگاه چنین نباشند، خیر و برکت از آنان برداشته می شود» (حلوانی، ۱۳۸۶: ۱۰۵/۱). امام صادق علیه السلام می فرماید: «هر جوانی و نوجوانی که در میان افراد خانواده و آشنایان خود بزرگ شود و به خاطر گناهی که از او سر می زند توسط آنان، [سرزنش و نکوهش و] تأدیب نگردد، خداوند متعال نخستین مجازاتی که برایشان در نظر می گیرد، کاستن روزی آن هاست» (ابن بابویه، ۱۳۸۱ق: ۲۲۳). یکی از عللی که امروزه باعث شده است معیشت انسان ها با چالش مواجه شود این است که بی توجهی به گناهان زیاد شده است.

۴- برپا نشدن واجبات در جامعه: انسان برای در امان ماندن از امیال و شهوات نفسانی، نیاز به مراقبت دارد و این مراقبت نیز به دو صورت ممکن است: ۱- مراقبت خود انسان نسبت به نفسش و ۲- مراقبت دیگران نسبت به وی. این دو مراقبت در کنار هم می تواند نگهدارنده انسان از انجام گناهان و ترک واجبات باشند. وقتی انسان احساس می کند سایر مؤمنان مراقب او هستند برای حفظ آبرویش از انجام گناهان و ترک واجبات می پرهیزد؛ بنابراین جامعه کمتر در معرض گناهان قرار می گیرد و واجبات در آن اقامه می شود، پس ترک آن مساوی با از بین رفتن اقامه واجبات و روی آوری به انجام محرّمات است که نتیجه ای جز فساد و تباهی در پی ندارد. در روایتی از امام محمدباقر علیه السلام آمده است: «امر به معروف و نهی از منکر، واجب بزرگی است که بقیه واجبات به وسیله آن اقامه می شوند» (حر عاملی، ۱۴۰۹ق: ۱۱۹/۱۶).

۵- هلاک شدن انسان ها (عذاب دنیوی): خداوند متعال در قرآن کریم یکی از علل هلاکت اقوام پیشین را ترک امر به معروف و نهی از منکر بیان کرده است: «فَلَوْ لَا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ مِنْ قَبْلِكُمْ أُولُوا بَقِيَّةٍ يَنْهَوْنَ عَنِ الْفُسَادِ فِي الْأَرْضِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّنْ أَنْجَيْنَا مِنْهُمْ

وَ اتَّبِعِ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَا أَتَرَفُوا فِيهِ وَ كَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿۱۱۶﴾ «پس چرا از نسل‌های پیش از شما خردمندانی نبودند که [مردم را] از فساد در زمین بازدارند؟ جز اندکی از کسانی که از میان آنان نجاتشان دادیم و کسانی که ستم کردند به دنبال ناز و نعمتی که در آن بودند رفتند و آنان بزهکار بودند» (هود، ۱۱۶).

در قرآن کریم درباره عقوبت ترک امر به معروف و نهی از منکر درباره امت‌های گذشته مواردی بیان شده است. در حکایت «أصحاب سبت» قرآن ماجرای قومی از یهود را یادآور می‌شود که حرمت روز شنبه را رعایت نکردند. مؤمنانی که در این طغیان شرکت نکردند، دو گروه بودند: گروهی ضمن دوری از ارتکاب گناه حرمت‌شکنی، دیگران را نیز نهی می‌کردند و گروه دیگری که فقط خود مرتکب گناه نمی‌شدند و در مقابل عمل طغیانگرانه دیگران سکوت می‌کردند. وقتی عذاب نازل شد، گروه تارک نهی از منکر را نیز فراگرفت: «پس هنگامی که اندرزی که به آنان داده شده بود فراموش کردند، کسانی را که از بدی بازمی‌داشتند نجات دادیم و ستمگران را به خاطر نافرمانی و گناهی که مرتکب شدند به عذابی سخت گرفتیم» (اعراف، ۱۵). امام علی علیه السلام فرمودند: «خداوند عزوجل به شعیب وحی فرمود که من صد هزار نفر از امت تو را عذاب خواهم نمود چهل هزار از اشرار و بدکاران و شصت هزار از نیکان را، پس شعیب عرض کرد پروردگارا این گروه اشرار مستحق و سزاوار عذاب‌اند پس دلیل عذاب نیکان چیست؟ خداوند فرمود: «همانا نیکوکاران در نصیحت و بازداشتن گناهکاران از اعمال زشتشان سستی و سهل‌انگاری و سازش نمودند و به جهت غضب من بر ایشان، غضب و خشم نکردند» (حر عاملی، ۱۴۰۹: ق: ۱۴۶/۱۶) امام صادق علیه السلام فرمودند: «خداوند متعال دو فرشته را مأمور کرد تا شهری را با اهلش ویران کنند؛ زمانی که به شهر رسیدند فردی را یافتند که در حال دعا و تضرع در برابر خداوند بود؛ یکی از آن دو فرشته به دیگری گفت: این فرد عابد را نمی‌بینی؟ [آیا می‌خواهی شهر را با او ویران کنی]؛ آن دیگری گفت: «می‌بینمش ولی آنچه را که خدا به من دستور داده انجام می‌دهم»؛ آن ملک گفت: ولی من تا زمانی که از

خداوند متعال کسب تکلیف نکنم دست به کاری نمی‌زنم»؛ پس به خداوند متعال عرض کرد: در آن شهر فردی را دیدم که در حال عبادت و تضرع بود [آیا با وجود او، شهر را ویران سازیم؟] خداوند فرمود: به آن چیزی که دستور دادم عمل کنید چون آن فرد به هیچ عنوان به خاطر من [نسبت به هیچ گناه و خطایی] غضبناک و خشمگین نشده است و هیچ اقدامی در تغییر آن گناهان انجام نداده است» (کلینی، ۱۴۲۹ق: ۵۸/۵).

۶- از بین رفتن امنیت: هر جامعه‌ای برای پویایی‌اش نیازمند آرامش و امنیت از داخل و خارج است. از مهم‌ترین آثار اجتماعی امر به معروف و نهی از منکر، حفظ امنیت است و سایر آثار اجتماعی این فریضه مثل بقای جامعه، وحدت، اجرای احکام، آبادانی و سازندگی و ... همگی در راستای برقراری امنیت در جامعه، قرار دارد و وجود آن‌ها به نوعی با ایجاد امنیت مرتبط است. امام باقر علیه السلام درباره تأثیر امر به معروف و نهی از منکر در امنیت اجتماعی می‌فرماید: «امر به معروف و نهی از منکر مسیر انبیا و راه صالحان است و فریضه بزرگی است که دیگر فرایض به واسطه آن بر پا می‌شوند و راه‌ها امن و درآمدها حلال می‌شوند و حقوق پایمال شده به صاحبانش برمی‌گردند، زمین آباد می‌شود و حق از دشمنان گرفته می‌شود و کار سامان می‌پذیرد» (حر عاملی، ۱۴۰۹ق: ۳۱۹/۱۱)؛ بنابراین امر به معروف و نهی از منکر در حلال شدن درآمدها و از بین رفتن فقر و گرسنگی نقش ویژه‌ای دارد برای مثال، امر کردن به مردم در مورد دادن زکات و خمس و صدقات و ... به محرومان و نیازمندان، می‌تواند معضل گرسنگی و فقر از میان بردارد و فاصله طبقاتی افراد جامعه کم کند و اقتصاد جامعه دچار رونق گردد. همچنین با نهی از منکر اقتصادی، بساط انواع مفاسد اقتصادی مثل ربا، رشوه، کم‌فروشی، غش در معامله، قمار و ... برچیده می‌شود یا با انواع قاچاق کالا و ارز و احتکار و ... مقابله می‌شود و با متخلفان و قاچاقچیان به شدت برخورد می‌شود. اینجاست که جامعه امنیت اقتصادی خود را بازمی‌یابد و به ثبات اقتصادی می‌رسد. دستگاه‌های اقتصادی می‌توانند موجب تحکیم و تثبیت این فریضه الهی باشند. بنابراین اگر افراد شریک احساس کنند که کسی به کار آن‌ها

کاری نخواهد داشت و هر طوری که بخواهند می‌توانند رفتار کنند، مطمئناً نامنی‌ها در جامعه بیشتر خواهد شد.

۷- **جابه‌جایی معروف و منکر:** اگر در جامعه‌ای به اسم آزادی و اینکه کسی حق ندارد در امور دیگران و نحوه زندگی آنان دخالت کند، امور خیر و امور شر برای افراد بیان نشود، کم‌کم این امور جایگاه خود را از دست داده و فراموش خواهند شد که کدام کار نیکو و کدام کار زشت است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «چگونه است حال شما هنگامی که زنان شما فاسد و جوانان شما فاسق گردند؟ و آن در صورتی است که امر به معروف و نهی از منکر را ترک کنید. عرض کردند: آیا چنین زمانی فرامی‌رسد؟ حضرت فرمود: آری، بدتر از این هم می‌شود؛ هنگامی که امر به منکر و نهی از معروف کنید؟ عرض کردند: ای پیامبر! آیا این چنین وضعی فراخواهد رسید؟ فرمود: آری، بدتر از این هم می‌گردد؛ زمانی که در جامعه معروف منکر و منکر معروف شود» (کلینی، ۱۴۲۹ق: ۹/۹۹۴).

پس بی‌توجهی به این مسئله، کار را به جایی خواهد رساند که عده‌ای به اسم دفاع از حقوق افراد به دنبال مانع‌تراشی و ایجاد مزاحمت هر چه بیشتر برای از بین رفتن این فریضه الهی می‌روند و این‌ها همان انسان‌هایی هستند که نه تنها مورد لعنت و غضب الهی در آخرت واقع می‌شوند بلکه در این دنیا نیز ذلیل و خوار خواهند شد. قرآن کریم می‌فرماید: «وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذَكَّرَ فِيهَا اسْمُهُ وَ سَعَى فِي خَرَابِهَا أُولَئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ» (بقره، ۱۱۴) «و کیست ستمکارتر از آن که مردم را از ذکر نام خدا در مساجد منع کند و در خرابی آن اهتمام و کوشش نماید؟ چنین گروه نشاید که در مساجد مسلمین درآیند جز آنکه (بر خود) ترسان باشند. این گروه را در دنیا ذلت و خواری نصیب است و در آخرت عذابی بزرگ».

۸- اجابت نشدن دعا: هنگامی که امر به معروف و نهی از منکر متروک شود و مردم به آن توجهی نکنند و دعایشان مستجاب نمی‌شود (حسینی اصفهانی، ۱۳۷۹: ۲۲۰).

۹- شباهت با مردگان: امام علی علیه السلام می‌فرماید: «کسی که انکار منکر را با قلب و دست و زبانش ترک کند مرده‌ای میان زندگان است» (حر عاملی، ۱۴۰۹ق: ۱۶/۱۳۲). کسی که هیچ‌کدام از مراحل امر به معروف و نهی از منکر را انجام نمی‌دهد و حتی در قلب نیز از گناه دیگران بدش نمی‌آید، به یقین مرده‌ای در بین زندگان است زیرا همان‌طور که مرده نمی‌تواند در مقابل رفتار دیگران عکس‌العملی نشان دهد، این فرد نیز نمی‌تواند در مقابل رفتار دیگران عکس‌العمل نشان دهد و زندگی پوچ و بی‌خاصیتی را خواهد داشت.

۱۰- قساوت قلب: در متون دینی این مطلب بیان شده است که انسان اگر از گناه بازداشته نشود با توجه به اینکه نفس انسان همانا به بدی حکم می‌کند، کثرت گناهان باعث قساوت قلبش می‌شود و در نتیجه اشک انسان خشک می‌گردد. قرآن کریم می‌فرماید: «فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا وَلَكِنْ قَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ» (انعام، ۴۳) «پس چرا هنگامی که عذاب ما به آنان رسید تضرع نکردند؟ ولی [حقیقت این است که] دل‌هایشان سخت شده و شیطان آنچه را انجام می‌دادند برایشان آراسته است». پس بازداشتن افراد از گناه سبب می‌شود قلب‌ها به خاطر کثرت گناهان نمیرند و در نتیجه انسان متوجه عمل زشتی که انجام داده است بشود و برای عرض توبه در محضر حق تعالی گریه و خشوع کند که این گریه موجب تخلیه انسان از غم و پیشگیری از افسردگی می‌شود.

ب) پیامدهای اخروی ترک امر به معروف و نهی از منکر

۱- گرفتاری در عذاب قیامت: بر اساس متون دینی در روز قیامت دو دسته از انسان‌ها گرفتار عذاب الهی می‌شوند: دسته نخست انسان‌هایی هستند که در زندگی خود با انجام اعمال ناپسند و روی‌آوری به گناهان، عمر خود را تباه ساخته و درصدد جبران برنیامده‌اند؛ دسته دیگر از انسان‌ها نیز وجود دارند که خود مرتکب گناه و اعمال ناپسند نشده یا در صورت ارتکاب توبه کرده‌اند؛ اما مشکل اینجاست که نسبت به مسئله مهم امر به معروف و نهی از منکر کوتاهی ورزیده یا حتی مانع‌تراشی نموده‌اند، این عده نیز

گرفتار عذاب الهی می‌شوند و با آنان در صورتی که قادر به امر به معروف و نهی از منکر بوده ولی سهل‌انگاری ورزیده باشند، معامله‌ای همچون افراد گنهکار می‌شود. قرآن کریم می‌فرماید: «وَ اتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً وَ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ» (انفال، ۲۵) «و از فتنه‌ای که تنها به ستمکاران شما نمی‌رسد بترسید و بدانید که خدا سخت کیفر است».

۲- محروم شدن از درجات عالی اخروی: مؤمنانی که از انجام این دو وظیفه در شرایط مقتضی شانه خالی می‌کنند، روز قیامت به کیفر ترک این وظیفه از رسیدن به درجات عالی محروم می‌مانند. امام علی علیه السلام می‌فرماید: «فساد ظاهر شده است، اما انکارکننده و تغییردهنده گناه و منع‌کننده‌ای برای آن وجود ندارد. آیا این‌گونه می‌خواهید در بهشت قدس الهی مسکن گزینید و از عزیزترین اولیای او گردید! بسیار دور است. خداوند در وارد کردن افراد به بهشت فریب نمی‌خورد و بدون طاعت نمی‌توان به رضای خدا دست یافت» (نهج البلاغه، خطبه ۱۲۹).

۳- عذاب مضاعف: با توجه به اینکه پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله وظیفه ارشاد مردم را بر عهده داشت، تداوم این ارشاد تا روز قیامت بر دوش مسلمانان است و آنان باید بر طبق قرآن و سنت به ادامه راه ایشان بپردازند؛ پس اگر کسی در این امر کوتاهی کند و در برابر اعمال زشت دیگران سکوت کند، به‌نوعی که رضایت به آن محسوب شود، مسئولیت گناه انجام‌شده برعهده او نیز خواهد بود. علی علیه السلام می‌فرماید: «کسی که به عمل زشت دیگران راضی باشد همانند کسی است که آن را انجام داده است و برعهده آن فرد بار دو گناه است: گناه عمل و گناه رضایت به وجود آن؛ اما اگر فردی وظیفه خود را انجام دهد دیگر گناهی برای او نوشته نمی‌شود، هرچند گناه را کسی دیگر انجام دهد زیرا حجت را بر او تمام کرده است». قرآن کریم می‌فرماید: «وَ إِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا قَالُوا مَعذِرَةٌ إلی رَبِّكُمْ وَ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ» (اعراف،

۱۶۴) «و یاد کن زمانی را که گروهی از آن ساحل نشینان به گروهی دیگر که تجاوزکاران را از نافرمانی خدا نهی می‌کردند گفتند: برای چه مردمی را پند می‌دهید که خداوند آنان را نابود می‌کند یا به عذابی شدید گرفتارشان می‌سازد؟ گفتند: آنان را از نافرمانی خدا نهی می‌کنیم تا نزد پروردگارتان برای ما عذری باشد و شاید بترسند و از گناه بپرهیزند.» امام علی (علیه السلام) می‌فرماید: «مَنْ لَهُ جَارٌ وَ يَعْمَلُ بِالْمَعَاصِي فَلَمْ يَنْهَهُ فَهُوَ شَرِيكُهُ» «هر کس همسایه‌ای را داشته باشد که گناه می‌کند ولی او را نهی نکند، شریک در گناه اوست» (دیلمی، ۱۴۱۲ق: ۱/ ۱۸۳).

۶- بحث و نتیجه‌گیری

امر به معروف و نهی از منکر، رمز پایداری و برپایی دستورات الهی و شور و نشاط جامعه است. با امر به معروف و نهی از منکر بی‌تفاوتی از میان مردم برداشته می‌شود و همه افراد در برابر یکدیگر مسئول شناخته می‌شوند. با امر به معروف و نهی از منکر، زمینه تحقق همه احکام الهی و ارزش‌های دینی در جامعه فراهم می‌شود. این مطلب به تمامی پیروان ادیان آسمانی، به‌ویژه شیعیان می‌آموزد که اگر بخواهند در مسیر حق و حقیقت و نزدیکی به ظهور آن منجی عالم، گام بردارند، باید در زندگی خود امر به معروف و نهی از منکر را فراموش نکنند. انسان در پرتو اجرای این دو فریضه از پرتگاه سقوط می‌یابد و به‌سوی کمال انسانی پر می‌گشاید. بنابراین اگر طرح و برنامه امر به معروف و نهی از منکر درست پیاده شود، اهرمی نیرومند برای ریشه‌کن کردن فساد و عاملی استوار برای سوق دادن فرد و جامعه به‌سوی تکامل همه‌جانبه معنوی و مادی خواهد شد.

۷- پیشنهادها

اگر ما می‌خواهیم اصل امر به معروف و نهی از منکر در زندگی مان جواب بدهد، در مرحله نخست باید از راهش وارد شویم. راهش چیست؟ راهش محبت مهربانی و عطوفت است. راهش توجه به خواسته‌های منطقی طرف مقابل است. شما اگر می‌خواهید طرف مقابلتان را اصلاح کنید، زور و قلدری و اهرم فشار، داد و فریاد، ضرب‌وشتم، و آبروریزی جواب نمی‌دهد. با مهربانی و عطوفت است که می‌توان در طرف مقابل احساس گناه ایجاد کرد و او را دچار عذاب وجدان کرد. باید کاری کرد که وجدانش نهیب بخورد و مسئولیت‌پذیری از درون ایجاد شود. در جامعه هم اینطور است. اگر منکری را می‌بینیم در مرحله نخست با طرف مقابل با آرامش و با محبت سخن بگوییم. زبان نرم تأثیرگذار است. وقتی شما چکشی برخورد کنید مجرم را در جرم و متخلف را در تخلف ماهرتر می‌کنید و در این حالت جلوی تفکر او را می‌گیرید، جلوی نهیب نفس لوامه او را می‌گیرید. به جای اینکه به گناهش فکر کند، به خطایش فکر کند که دست بردارد، و تمرین کند خودش را اصلاح کند، مدام فکر می‌کند که چطور شما را بیچاند. البته در این مقام خودمان هم بایستی عامل به معروف و ناهی از منکر باشیم تا حرفمان در طرف مقابل اثر بگذارد و همچنین باید توجه داشته باشیم که تذکر در حضور دیگران نباشد و در خفا انجام پذیرد.

- لازم است مطالعات و تحقیقات پیرامون «معروف‌شناسی و منکرشناسی» در جامعه اسلامی ایران گسترش یابد و حوزه‌های علمیه، روش‌ها و شیوه‌های نفوذ در دل‌ها را بررسی و تبیین و ترویج نمایند.

- انتخاب افراد جامع‌الشرایط به‌عنوان متصدیان تبلیغ و آموزش‌های دینی (انتخاب افرادی که خود عامل به معروف و ناهی از منکر هستند، دارای قدرت تبیین و تشریح مفاهیم دین هستند و آموزش معارف دینی را به مسائل سیاسی و جناحی گره نمی‌زند و از مهارت‌های لازم در انجام مسئولیت امر به معروف و نهی از منکر برخوردارند

که عبارت‌اند از: پرهیز از رفتارهای متکبرانه، نداشتن رفتارهای تهاجمی، نداشتن رفتارهای خشونت‌آمیز و بی‌نزاکت، پرهیز از رفتارهای نامناسب و بی‌ادبانه، ظاهر شدن در نقش مثبت، رعایت حریم خصوصی افراد، برقراری رابطهٔ دوستانه با مردم، مدارا، داشتن سیمای جذاب، حفظ آرامش خود در هر شرایطی، خجالت نکشیدن.

- شناخت راه و روش‌های تبلیغات و نحوهٔ اجرا کردن آن‌ها برای نهادینه ساختن امر به معروف و نهی از منکر مانند فضاسازی معنوی، تقویت مراکز فرهنگی و دینی، تشکیل کانون‌های دینی و فرهنگی.

- بهره‌گیری از منابع آموزشی معتبر در تبیین و ترویج فرهنگ امر به معروف و نهی از منکر از جمله قرآن کریم و نهج‌البلاغه و ...

- تأسیس مراکز فرهنگی مثل خانهٔ فیلم و تهیه فیلم‌های مذهبی و ارائهٔ آن‌ها از طریق شبکه‌های اجتماعی داخلی و فضاهای مجازی.

- با توجه به بروز و ظهور نحله‌ها و اندیشه‌های غیردینی مثل عرفان‌های کاذب و ... لازم است سازمان صداوسیما ضمن معرفی این نحله‌ها با دعوت از عارفان و افراد صاحب‌نفس به عرضه عرفان ناب اسلامی بپردازد.

- برخورد فعالانه با ابتذال و کنترل سایت‌های اینترنتی و شبکه‌های مجازی مثل تلگرام و اینستاگرام.

- برخورد قاطعانه با اخلال‌گران نظم و امنیت و هتاکان به ارزش‌های الهی و اسلامی.
- توجه به بحث عدالت اجتماعی در جامعه از سوی دولت‌مردان از طریق ایجاد شغل، تهیه مسکن، مبارزه با مفسدان و سوءاستفاده‌کنندگان از بیت‌المال.

منابع

- قرآن کریم.
- نهج البلاغه، ترجمه محمد دشتی.
- ابن اثیر جزری، مبارک بن محمد (۱۳۶۷). *النهایه فی غریب الحدیث و الأثر*. ۵ جلدی. قم: اسماعیلیان.
- ابن منظور، ابوالفضل محمد بن مکرم (۱۴۱۴ق). *لسان العرب*. بیروت: دارالفکر.
- ابن بابویه، محمد بن علی (۳۸۱ق). *ثواب الاعمال و عقاب الاعمال*. قم: دار الشریف.
- بسیج، احمد رضا (۱۳۸۹). «امر به معروف و نهی از منکر و حقوق شهروندی». *ماهنامه معرفت*. قم: مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی (ره)، سال نوزدهم، شماره چهارم، صص ۱۵-۳۰.
- جرجانی، میرشریف (۱۳۷۷). *تعریفات فرهنگ اصطلاحات معارف اسلامی*. ترجمه حسن سیدعرب و سیما نوربخش. نشر و پژوهش فروزان روز.
- جوادی نیا، حسین (۱۳۸۷). *امر به معروف و نهی از منکر در آثار شهید مطهری*. تهران: صدرا.
- حر عاملی، محمد بن حسین (۱۴۰۹ق). *وسایل الشیعه*. ۳۰ جلدی. قم: مؤسسه آل البيت (ع).
- حسینی اصفهانی، مرتضی (۱۳۷۹). *امر به معروف و نهی از منکر در اسلام*. قم: فرهنگ قرآن.
- حلوانی، ابو عبدالله (۱۳۸۶). *نزّه الناظر و تنبیه الخاطر*. ترجمه عبدالهادی مسعودی. قم: دار الحدیث.
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۲). *رساله آموزشی*. تهران: فقه روز.
- خطیبی، محمد (۱۴۳۰ق). «مبانی عقلی امر به معروف و نهی از منکر». *فصلنامه پیام*، شماره ۹۲.
- دیلمی، حسن بن محمد (۱۴۱۲ق). *ارشاد القلوب الی الصواب*. قم: شریف.

- راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲ق). *مفردات الفاظ القرآن*. بیروت: دار القلم.
- راوندی، قطب‌الدین (۱۴۰۵ق). *فقه القرآن*. قم: کتابخانه آیت‌الله مرعشی نجفی.
- رکنی، محمدتقی (۱۳۸۸). «کارکردهای امر به معروف و نهی از منکر در اسلام و سایر ادیان». *فصلنامه پیام*، شماره ۹۸، قم: پژوهشکده تحقیقات اسلامی.
- سروش، محمد (۱۳۸۶). *امر به معروف و نهی از منکر*، قم: زمزم هدایت.
- طباطبایی، محمد حسین (۱۳۸۲). *المیزان فی تفسیر القرآن*. ترجمه سید محمدباقر موسوی همدانی. قم: انتشارات اسلام.
- طریحی، فخرالدین (۱۴۱۶ق). *مجمع البحرین*. تهران: کتاب‌فروشی مرتضوی.
- طوسی، محمد بن حسن (۱۴۰۹ق). *الاقتصاد الهادی الی طریق الرشاد*. تهران: چهل ستون.
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۲۹ق). *کافی*. قم: دار الحدیث.
- قرشی، علی‌اکبر (۱۴۱۲ق). *قاموس قرآن*. تهران: دار الکتب الاسلامیه.
- مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۳ق). *بحارالانوار*. بیروت: مؤسسه الوفا.
- مطهری، مرتضی (۱۳۹۲). *حماسه حسینی*. قم: صدرا.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۳۷). *تفسیر نمونه*. تهران: دار الکتب الاسلامیه.
- مولوی، محمد (۱۳۹۵). «پیام‌سنجی ترک فریضه امر به معروف و نهی از منکر در جامعه با تاکید بر دیدگاه امام علی». *نشریه پاسداری فرهنگی انقلاب اسلامی*، سال ششم، شماره ۱۳.
- منتظری نجف‌آبادی، حسین علی (۱۴۲۳ق). *معارف و احکام نوجوانان*. قم: سرایی.
- واسطی زبیدی، محب‌الدین (۱۴۱۴ق). *تاج العروس من جواهر القاموس*. بیروت: دار الفکر.
- نظری‌زاده، مرضیه و محسن خلیلیان (۱۳۹۷). «تأثیر رسانه در مقبولیت و اجرای امر به معروف و نهی از منکر در جامعه». *فصلنامه پژوهش‌های اجتماعی اسلامی*، سال بیست‌و‌چهارم، شماره ۱.